

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

DOI: 10.35774/econa2022.03.111

JEL classification: D20, E20, E66, F01, F29, O50, Q 17
UDC: 349

Ірина ЗАВАДСЬКА

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності імені Т. Сосновської,
НРЗВО "Кам'янець-Подільський державний інститут", Україна
E-mail: irynazavadska@80gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-7680-9514

Оксана ПАЛИЛЮЛЬКО

кандидат історичних наук,
доцент кафедри соціальної роботи, психології та соціокультурної діяльності імені Т. Сосновської,
НРЗВО "Кам'янець-Подільський державний інститут", Україна
E-mail: Palelulko1980@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-9314-0461

СОЦІАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПЕНСІОНЕРІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

АНОТАЦІЯ

Вступ. Соціальне забезпечення пенсіонерів України в силу перманентних криз та солідарної пенсійної системи було не на досить високому рівні, однак з початком повномасштабної агресії Російської Федерації проти України, матеріальна підтримка людей пенсійного віку знизилася до рівня межі бідності, що становить досить серйозні ризики для забезпечення елементарних побутових умов осіб пенсійного віку. Тому зважаючи на воєнний стан в країні проблематика соціального забезпечення пенсіонерів є надзвичайно актуальною для України і потребує наукового вирішення.

Мета. Дослідження проблем соціального забезпечення пенсіонерів України в умовах воєнного стану та формування пропозицій щодо збільшення його якісних характеристик і матеріального рівня.

Метод (методологія). В статті було використано абстрактно-логічний та емпіричний методи наукового дослідження для узагальнення сутності основних теоретичних понять; методи аналізу і синтезу та методи порівняння для розрахунку мінімального рівня економічного добробуту пенсіонера; методи абстрагування та узагальнення для обґрунтування висновків дослідження.

Результати. В статті доведено, що рівень соціального забезпечення пенсіонерів внаслідок війни з Російською Федерацією та спровокованою нею девальвацією національної валюти суттєво знизився і близько 8,7 млн пенсіонерів опинилися поза межею бідності. Обґрунтовано, що для забезпечення базових соціальних потреб пенсіонерів, зокрема придбання мінімального набору продуктів харчування і ліків та оплати комунальних послуг необхідно 5400 грн. Для підвищення рівня соціального забезпечення пенсіонерів України в умовах воєнного стану запропоновано розширити співпрацю з міжнародними гуманітарними організаціями, запровадити обов'язкові громадські роботи у вигляді допомоги пенсіонерам для осіб, які перебувають на обліку в центрах зайнятості, використовувати здачу в розмірі до однієї гривні у торговельних мережах та кешбек в комерційних банках для оплати продуктів наборів для малозабезпечених пенсіонерів. Після закінчення воєнного стану запропоновано провести пенсійну реформу в Україні та запровадити механізм збереження вартості добровільних відрахувань у накопичувальний фонд.

© Ірина Завадська, Оксана Палилюлько, 2022

Отримано: 30.08.2022 р.

Рекомендовано до друку: 30.09.2022 р.

Опубліковано: 14.10.2022 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Як цитувати:

Завадська І., Палилюлько О. Соціальне забезпечення пенсіонерів в умовах воєнного стану в Україні. *Економічний аналіз*. 2022. Том 32. № 3. С. 111-122. DOI: 10.35774/econa2022.03.111

Ключові слова: соціальне забезпечення; пенсійне забезпечення; споживчий кошик; пенсійна реформа; соціальні послуги; межа бідності; мінімальний економічний добробут.

Вступ

Повномасштабна агресія Російської Федерації проти України, яка розпочалася 24 лютого 2022 року спричинила досить суттєві ризики для людей пенсійного віку, адже більшість з них не змогли виїхати не тільки за межі нашої держави, але й не змогли залишити райони інтенсивних бойових дій та окупації. Більше того, погіршення економічної ситуації в країні в цілому та девальвація національної валюти позначилася на реальній вартості пенсій, що знизило купівельну спроможність пенсіонерів, а отже рівень їхнього життя. Відтак дослідження проблем соціального забезпечення пенсіонерів в умовах воєнного стану та поствоєнного відновлення держави є надзвичайно актуальним, адже з кожним днем зростають загрози щодо втрати можливостей людей пенсійного віку на придбання мінімального набору харчових продуктів та медикаментів достатніх для виживання в умовах війни.

Проблемам соціального забезпечення людей пенсійного віку присвятили свої праці низка українських вчених, серед яких варто виділити таких авторів як: Завора Т. [1], Качула С. [2], Когатько Ю., Полякова С. [3], Мигович І., Попович Г. [5], Мохова Ю., Писаренко Н. [6], Олексюк Н. [8], Рябошапка О. [14], Сіньова Л. [15] та інших. Однак не применшуючи заслуги згаданих авторів у дослідженні проблем соціального і пенсійного забезпечення в Україні зауважимо, що не розкритими частинами цієї проблематики є питання соціального забезпечення пенсіонерів в умовах воєнного стану.

Мета статті

Відтак метою статті є дослідження проблем соціального забезпечення пенсіонерів України в умовах воєнного стану та формування пропозицій щодо збільшення його якісних характеристик і матеріального рівня.

Виклад основного матеріалу дослідження

Достатній рівень соціального забезпечення населення України, зокрема осіб пенсійного віку є необхідною умовою для їх комфортного

проживання та забезпечення потреб в харчуванні, житлових умовах та медикаментах.

В науковій літературі з питань соціальної роботи та соціального забезпечення немає єдиного підходу до визначення сутнісної конструкції терміну «соціальне забезпечення», однак узагальнені підходи щодо цієї дефініції містяться у праці Мигович І. І., де під соціальним забезпеченням запропоновано розуміти систему суспільно-економічних заходів, спрямованих на матеріальний захист населення від соціальних ризиків (хвороба, інвалідність, старість, безробіття, втрата годувальника, нещасний випадок на виробництві тощо) [5, с. 68]. Поряд з цим, варто звернути увагу й на визначення поняття «соціальне забезпечення», яке подано у праці, де під соціальним забезпеченням розуміють форму вираження соціальної політики держави, спрямованої на матеріальне забезпечення певних категорій громадян з коштів державного бюджету та спеціальних позабюджетних фондів у випадку настання подій, визнаних державою на даному етапі свого розвитку соціально значущим, з метою вирівнювання соціального стану цих громадян у порівнянні з іншими членами суспільства [8, с. 99]. Наведені вище визначення поняття «соціальне забезпечення» акцентують увагу на матеріальному забезпеченні певної категорії населення, що безумовно є важливим для комфортного проживання тих чи інших категорій населення, однак, на наш погляд, автори не до кінця розкрили власне соціальний аспект. Тут, варто звернути увагу на тлумачення слова «соціальний», наведеного у Словнику української мови, яке трактується як пов'язане з життям і стосунками людей у суспільстві [16]. Тобто в контексті розгляду сутності поняття «соціального забезпечення» та реалізації на практиці державної політики в сфері соціального забезпечення варто звернути увагу на ті аспекти соціального забезпечення, які передбачають врахування соціального статусу тієї чи іншої категорії людей, соціальних взаємовідносин та стосунки з органами державної влади і місцевого самоврядування, а також доступу до соціальних послуг, зокрема: підтриманого проживання, консультування,

соціальний супровід тощо. До переліку соціальних послуг варто додати й медичні послуги і організацію доступу до них. В комплексі поєднання окреслених вище елементів соціального забезпечення можуть бути основою для відображення ширшого поняття – соціального захисту, однак, враховуючи те, що до поточного часу в Україні продовжує діяти солідарна пенсійна система, при якій розмір пенсії визначається державою на основі єдиного підходу до розподілу загального бюджету пенсійного фонду, а медичне страхування не є обов'язковим, поняття «соціальний захист», на практиці, не може в повній мірі відобразити всі його сутнісні ознаки.

Таким чином, виходячи із наведеного вище під соціальним забезпеченням потрібно розуміти комплекс заходів органів державної влади та місцевого самоврядування щодо матеріального забезпечення населення та створення умов для безперешкодного доступу до якісних соціальних послуг з метою забезпечення комфортного проживання громадян з дотриманням мінімально необхідного рівня економічного добробуту.

Визначення мінімально необхідного рівня економічного добробуту громадян є, на наш погляд, ключовим елементом якісного соціального забезпечення. В цьому контексті найширшою верствою населення України, безумовно є пенсіонери, які з врахуванням масової еміграції зумовленої повномасштабною війною з Російською Федерацією, становлять близько третини всього населення нашої держави, а саме 10,8 млн осіб.

Для пенсіонерів мінімальний рівень економічного добробуту визначається рівнем пенсійного забезпечення, яке в свою чергу складає основу соціального забезпечення цієї категорії осіб.

Виходячи із особливостей солідарної пенсійної системи, в Україні, щороку, встановлюється мінімальний рівень пенсії. Так станом на липень 2022 розмір мінімальної пенсії в Україні складав 2600 гривень [17]. Що ж стосується середнього розміру пенсії, то зважаючи на наявність спеціальних пільгових пенсій в Україні, які присуджувалися за певні заслуги чи у зв'язку із працею людей на певних складних або небезпечних роботах,

враховувати це показник не коректно, оскільки розрив між мінімальним розміром пенсії та розміром спеціальних пільгових пенсій може досягати більш, ніж 30 разів. При цьому, зауважимо, що відповідно до Закону України «Про заходи щодо законодавчого реформування пенсійної системи» від 8 липня 2011 року № 3668-VI [12] максимальний розмір пенсії не може перевищувати десяти прожиткових мінімумів, однак таке обмеження не поширюється на тих осіб, яким були призначені більші розміри пенсій до моменту вступу закону в дію. Тому, під час аналізу розміру пенсійного забезпечення в Україні та його достатності для забезпечення мінімального економічного добробуту пенсіонерів доцільно використовувати градацію, яка запропонована Пенсійним фондом України або Державною службою статистики України. Щодо визначення мінімального розміру пенсійного забезпечення для досягнення мінімального економічного добробуту, на наш погляд, в першу чергу потрібно використовувати розрахунки Організації Об'єднаних Націй (ООН), за якими межа бідності становить 5,5 дол США на день доходу на одну людину. Відтак, всі особи, які отримують 5,5 дол. США доходу на день знаходяться поза межею бідності [21].

Визначимо приблизну кількість пенсіонерів України, які отримують пенсію в розмірі меншому за 165 дол США на місяць за допомогою таблиці 1.

Дані таблиці 1 відображають критичну ситуацію в системі пенсійного забезпечення, адже 8,69 млн (або 80,5% від загальної кількості) українських пенсіонерів перебувають поза межею бідності. При цьому 6,98 млн пенсіонерів отримують середньоденний дохід не більше ніж 3,2 дол США. У випадку затягування війни з Російською Федерацією та продовження падіння національної економіки, високо ймовірна девальвація національної валюти призведе до збільшення кількості пенсіонерів, які перебуватимуть поза межею бідності.

Використовуваний нами показник бідності ООН в 5,5 дол США доходу на день для однієї особи з огляду на різницю курсів валют може вважатися неоднозначним для нашої країни, тому для більш ґрунтового аналізу рівня соціального забезпечення пенсіонерів

проаналізуємо вартість мінімального кошика харчових продуктів, медичних препаратів та розміру оплати за комунальні послуги.

Таблиця 1. Розрахунок розміру пенсії та доходу пенсіонерів України на один день в доларах США станом на вересень 2022 року *

Розмір пенсії у гривнях	Частка пенсіонерів, які отримують визначений обсяг пенсії, %	Кількість пенсіонерів, які отримують визначений розмір пенсії, млн осіб	Розмір пенсії в доларах США**	Дохід в дол США одного пенсіонера на один день
до 2000 грн	3,70%	0,40	до 47,96 дол США	до 1,6 дол США
від 2001 до 3000 грн	40,40%	4,36	від 47,98 до 82,05 дол США	від 1,6 до 2,4 дол. США
від 3001 до 4000 грн	20,50%	2,21	від 71,94 до 71,97 дол США	від 2,4 до 3,2 дол. США
від 4001 до 5000 грн	10,90%	1,18	від 95,95 до 119,9 дол США	від 3,2 до 4,0 дол. США
від 5001 до 10000 грн	18,30%	1,98	від 119,93 до 239,81 дол США	від 4,0 до 7,99 дол. США
понад 10000 грн	6,20%	0,67	понад 239,81 дол США	Понад 7,99 дол. США
Приблизна кількість пенсіонерів України, які перебувають поза межею бідності, млн осіб		8,69	x	x

* Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [17].

** Для розрахунку розміру пенсії в доларах США використано середній комерційний курс гривні до долара США (41,7 грн/дол) у зв'язку із значними відмінностями між валютним курсом, встановленим Національним банком України та готівковим валютним курсом на чорному ринку.

Зауважимо, що споживчий кошик в Україні розраховується Державною службою статистики України виходячи з мінімально-необхідного набору продовольчих товарів відповідно до біологічних норм, його склад завжди піддається критиці з боку населення, тому розрахуємо мінімальний набір продуктів харчування виходячи із результатів опитування пенсіонерів та визначимо їх купівельну спроможність станом на серпень 2022 року (табл. 2).

Аналізуючи дані, наведені в таблиці 2, в першу чергу, варто звернути увагу на темп приросту цін на основні продукти харчування в Україні у серпні 2022 року порівняно з січнем 2020, які в середньому склали 116%, а темп приросту цін на продукти харчування за проміжок часу січень-серпень 2022 року склав 37,7%, при цьому розмір пенсії за період воєнного стану не підвищився, а індексація

проведена в недостатньому розмірі.

Враховуючи вартість продуктів харчування, які входять в складений нами мінімальний набір споживчого кошика та розмір пенсії станом на серпень 2022 року мінімально необхідний рівень економічного добробуту пенсіонера повинен складати 3056,63 грн. Такий розмір доходу пенсіонера дасть змогу йому прохарчуватися один місяць, однак для отримання інших суспільно-економічних благ, таких як медичні препарати та житло цього розміру доходу не достатньо.

Дані таблиці 2 свідчать, що 400 тис пенсіонерів не можуть дозволити собі придбати мінімальний набір продуктів харчування, адже розмір їх пенсії на 1000 гривень менший, ніж вартість споживчого кошика, що свідчить про зростання ризиків голоду для такої категорії людей.

Таблиця 2. Динаміка мінімальних витрат пенсіонерів на продукти харчування в середньому за місяць

Склад споживчого кошика пенсіонера на один місяць			Вартість споживчого кошика пенсіонера, грн.						
			Січень 2020 р.	Січень 2021 р.	Січень 2022 р.	Серпень 2022 р.			
Хліб пшеничний, шт.	10		197,40	277,00	271,10	320,00			
Яловичина, кг	1		134,85	149,51	195,61	200,20			
Свинина, кг	2		235,96	230,32	247,90	305,68			
Птиця (тушки курячі), кг	2		116,46	114,80	147,04	164,86			
Сало, кг	1		77,00	81,72	104,74	132,00			
Макаронні вироби, кг	2		36,18	41,58	49,90	64,70			
Борошно пшеничне, кг	2		22,20	30,96	30,96	34,82			
Крупи гречані, кг	2		56,72	75,12	95,22	192,02			
Крупи рисові, кг	2		44,64	49,10	58,60	112,14			
Ковбаса, кг	2		195,52	209,46	248,82	285,28			
Риба морожена, кг	0,5		39,00	40,98	51,85	69,55			
Молоко, л	8		199,28	203,28	231,44	259,20			
Сметана, л	2		122,34	128,30	150,24	173,20			
Масло, 200 г	4		42,71	177,76	208,68	242,36			
Цукор, кг	2		28,04	43,78	54,22	68,34			
Олія, л	2		68,70	88,08	122,10	139,64			
Яйця, десяток	2		41,32	64,62	58,50	57,06			
Картопля, кг	8		105,04	89,12	74,32	108,48			
Буряк, кг	1		6,49	6,40	15,58	20,40			
Морква, кг	1		6,15	6,34	13,56	28,15			
Капуста білокачанна, кг	1		13,13	4,97	17,01	30,90			
Цибуля, кг	1		9,03	5,55	13,93	30,54			
Яблука, кг	1		16,62	19,08	12,78	17,11			
Споживчий кошик, грн.			1798,16	2118,75	2461,32	3056,63			
Розмір пенсії	Кількість пенсіонерів, млн осіб	Частка витрат на продукти харчування у пенсії, %	Кількість пенсіонерів, млн осіб	Частка витрат на продукти харчування у пенсії, %	Кількість пенсіонерів, млн осіб	Частка витрат на продукти харчування у пенсії, %	Кількість пенсіонерів, млн осіб	Частка витрат на продукти харчування у пенсії, %	
	до 2000 грн	4,02	89,91	1,89	105,94	1,45	123,07	0,40	152,83
	до 3000 грн	3,87	59,94	4,59	70,63	3,85	82,04	4,36	101,89
	до 4000 грн	1,40	44,95	2,13	52,97	2,30	61,53	2,21	76,42
	до 5000 грн	0,71	35,96	0,9	42,38	1,06	49,23	1,18	61,13
	до 10000 грн	1,05	17,98	1,3	21,19	1,67	24,61	1,98	30,57
	понад 10000 грн	0,26	17,98	0,34	21,19	0,51	24,61	0,67	30,56
	Кількість пенсіонерів, всього осіб	11,31	х	11,15	х	10,84	х	10,80	х
	Кількість пенсіонерів, які більше 70% пенсії витрачають на продукти харчування, млн осіб	0,00	х	6,48	х	5,30	х	6,98	х

Примітка: Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [17].

Окрім цього, 4,36 млн пенсіонерів фактично весь розмір пенсії повинні витратити на придбання продуктів харчування, а в 2,21 млн пенсіонерів витрати на споживчий кошик складають більше 75% їх пенсійного забезпечення. В цілому 6,98 млн пенсіонерів більше 70% розміру пенсії витрачають на придбання мінімального набору продуктів харчування, що свідчить про те, що існуюче сьогодні пенсійне забезпечення в Україні не дозволяє забезпечити більшість із соціальних потреб пенсіонерів.

Окрім споживчого кошика пенсіонерів для визначення мінімально необхідного рівня

економічного добробуту доцільно розрахувати вартість, так званого, медичного кошика. В Україні розрахунок медичного кошика проводився спеціальним порталом «Apteka.ua» до 2016 року [7], однак сьогодні такі розрахунки не проводяться жодною державною чи громадською організацією. Тому використовуючи позиції медичного кошика, запропоновані «Apteka.ua» та власні опитування пенсіонерів розрахуємо вартість медичного кошика пенсіонера станом на серпень 2022 року (табл. 3).

Таблиця 3. Мінімальний медичний кошик пенсіонера в Україні станом на серпень 2022 року*

Медичні препарати	Кількість, шт	Вартість, грн	Всього, грн
Предмети санітарії та ліки			
Вата пакувальна (250 г)	1	50,00	50,00
Шприц, 5 мл	2	2,30	4,60
Бинт	2	14,36	28,72
Судинорозширювальні препарати (валідол), таблетки	10	13,92	13,92
Заспокійливі препарати			
Валеріана, таблетки	30	30,00	30,00
Корвалмент, таблетки	30	38,11	38,11
Корвалол, краплі	1	33,75	33,75
Жарознижувальні (парацетамол) таблетки	10	33,12	33,12
Знеболювальні та спазмолітичні засоби			
Анальгін, таблетки	20	16,56	16,56
Дротаверин, таблетки	10	18,00	18,00
Сорбенти (активоване вугілля), таблетки	20	10,00	10,00
Антигістамінні (лоратадин) таблетки	10	20,30	20,30
Нестероїдні, протизапальні препарати			
Ібупрофен, таблетки	10	29,18	29,18
Німесулід, таблетки	10	20,00	20,00
Очні краплі (сульфацил)	1	195,01	195,01
Антисептик (фурацилін), таблетки	10	21,00	21,00
Дезінфекційні засоби			
Йоддицерин, розчин, 25 мл	1	24,61	24,61
Брильянтовий зелений, розчин, 25 мл	1	20,79	20,79
Інші (15 %)	x	x	91,15
Всього позицій	18	x	698,82

*Побудовано авторами за даними веб-порталу Apteka.ua [7] та Tabletki.ua [18].

В таблиці 3, ми зібрали медичні препарати, які необхідні для підтримання здоров'я пенсіонера протягом одного місяця, однак зауважимо, що у випадку хвороби чи

хронічного захворювання потреба у медичних препаратах може бути більшою, а витрати на їх придбання значно вищими. Разом з тим, вартість визначеного нами мінімального

медичного кошика для пенсіонера в Україні станом на серпень 2022 року становить 698,82 грн., що разом із вартістю споживчого кошика становить 3755,45 грн.

Окрім цього, варто звернути увагу на середньомісячну вартість комунальних послуг в Україні, які, за даними Державної служби статистики коливаються в межах від 1556 до 1708 грн на одне домашнє господарство. Однак, в зимовий період, навіть при фіксованих тарифах на опалення і вартість електроенергії витрати на комунальні послуги зростають в два рази. Відтак, якщо припустити, що пенсіонер проживає сам, то його загальні місячні витрати, які дозволять йому отримати мінімальний набір продуктів харчування, медичних препаратів та оплатити комунальні послуги, коливаються в межах від 5311 грн до 5463 грн. Дещо кращою ситуація може бути для двох пенсіонерів, які проживають разом, однак враховуючи те, що пенсію в розмірі до 5000 грн отримують 8,15 млн пенсіонерів, в цілому ситуація з їх соціальним забезпеченням є критичною і ймовірно буде погіршуватися у випадку затягування війни, девальвації національної валюти, зростання цін та дефіциту державного бюджету України. Таким чином, проведені розрахунки дають змогу зробити висновок про те, що мінімально необхідний рівень економічного добробуту в Україні повинен складати не менше 5463 грн, а це свідчить, що мінімальний рівень пенсії повинен наближатися до цієї цифри.

Зважаючи на воєнний стан та відсутність умов для швидкого зростання надходжень до державного бюджету України і бюджету Пенсійного фонду України важливим є нематеріальний аспект соціального забезпечення пенсіонерів, який ґрунтується на наданні якісних соціальних послуг, зокрема підтриманого проживання. Так, як зазначалося вище, розмір пенсії 400 тисяч пенсіонерів в Україні дозволяє придбати їм лише половину мінімального набору харчових продуктів на місяць, а 4,36 млн осіб змушені витрачати весь розмір пенсії на придбання споживчого кошика, така ситуація зумовлює необхідність формування механізмів матеріальної та соціальної підтримки цієї категорії пенсіонерів, які отримують пенсію в розмірі до 3000 грн.

Державний стандарт соціальної послуги підтриманого проживання [11] свідчить про те,

що дана соціальна послуга надається особам похилого віку та/або повнолітнім особам з фізичними, розумовими та/або психічними порушеннями, однак, на наш погляд, перелік категорій отримувачів цієї послуги потрібно розширити власне на пенсіонерів, які отримують пенсію в розмірі до 3000 грн. Таким чином, суть послуги підтриманого проживання полягатиме також в тому, щоб соціальний працівник або мультидисциплінарна команда використовуючи свою кваліфікацію допомогли пенсіонерам придбати продукти харчування за знижками чи пільговими цінами та надати послуги з доставки таких продуктів з місця купівлі до дому пенсіонера. Такі заходи дадуть змогу зекономити коти пенсіонерів не лише на купівлю продуктів харчування, але й на проїзд. Це ж стосується і забезпечення медичними препаратами. Поряд з цим соціальні працівники повинні надавати допомогу по дому та іншу допомогу такій категорії пенсіонерів в умовах воєнного стану.

Однак, зауважимо, що надання соціальних послуг підтриманого проживання, консультування та соціального супроводу соціальними працівниками та мультидисциплінарними командами, хоча й підвищить рівень соціального добробуту пенсіонерів, однак не вирішить проблем матеріального забезпечення осіб похилого віку, які отримують пенсію в розмірі до 3000 грн.

Відтак, в умовах воєнного стану і після його завершення необхідно розробити механізми щодо збільшення матеріального забезпечення вразливої категорії пенсіонерів з низьким рівнем пенсії. Під час воєнного стану одним із таких механізмів може бути виплата Урядом базового безумовного доходу [19] пенсіонеру в розмірі 4000-5000 грн з метою формування запасів відповідних продуктів харчування та медичних препаратів для категорії пенсіонерів, які отримують пенсію в розмірі до 2000 грн. Окрім цього, можна розглянути механізм повного субсидування комунальних послуг самотніми пенсіонерами, які отримують пенсію до 2000 грн.

Однак, зважаючи на високий розмір дефіциту державного бюджету України, економічну кризу, високий рівень інфляції надання безумовного доходу певним категоріям пенсіонерів у розмірі 21,8 млрд грн може бути складним завданням для бюджету,

то варто активізувати роботу із міжнародними гуманітарними організаціями такими як: Всесвітня продовольча програма (ВПП); НУО «Людина в біді»; Європейський механізм цивільного захисту (EUCPM); Управління з координації гуманітарних питань ООН (ОСНА) та іншими. Перелічені гуманітарні організації неодноразово брали участь в допомозі пенсіонерам з прифронтових та звільнених від окупантів територіях України, однак гуманітарна криза, внаслідок економічної кризи, поширюється на всю територію нашої держави, проте про проблеми бідності пенсіонерів є мало публічної інформації, адже основний інформаційний потік спрямований на лінію фронту.

На наш погляд, на рівні державної влади та органів місцевого самоврядування потрібно визнати, що внаслідок воєнних дій 8,69 млн українських пенсіонерів перебувають поза межею бідності та звернутися до міжнародних гуманітарних організацій з проханням про допомогу для, перш за все, одиноких пенсіонерів та пенсіонерів, які проживають в містах.

Щодо інших форм підвищення рівня соціального забезпечення, то варто звернути увагу на позитивний досвід деяких об'єднаних територіальних громад України, які в період карантину під час пандемії коронавірусу активно допомагали малозабезпеченим особам та пенсіонерам шляхом надання продуктових наборів [10]. Подібні заходи на початку війни з Російською Федерацією почали використовувати українські волонтери, забезпечуючи пенсіонерів на деокупованих територіях одягом, продуктовими наборами та медикаментами [13].

Безумовно, волонтерська допомога пенсіонерам є важливою для підвищення рівня їх соціального забезпечення в критичних для країни ситуаціях. Однак затягування воєнного стану та економічної кризи вимагає комплексного підходу до розробки механізмів щодо підвищення рівня соціального забезпечення пенсіонерів України з мінімальним навантаженням на державний бюджет.

Одним із заходів щодо підвищення рівня соціального забезпечення пенсіонерів може бути впровадження обов'язкових громадських робіт щодо допомоги одиноким пенсіонерам

для безробітних людей, які перебувають на обліку в Центрі зайнятості. В такому випадку, Центр зайнятості спільно з Пенсійним фондом України та Фондом соціального страхування України зможуть сформувати списки одиноких пенсіонерів та залучити для допомоги їм тимчасово непрацюючих людей. В перелік послуг, які надаватимуть через такий механізм пенсіонерам може бути фізична доставка продуктів харчування, медикаментів та допомога по господарству. Таким чином, на такий вид допомоги пенсіонерам держава фактично не витратитиме коштів, адже тимчасово непрацюючі особи отримують допомогу у Центрі зайнятості.

Іншим не менш важливим заходом можуть бути соціальні ініціативи великих торгівельних мереж та комерційних банків в напрямку розвитку концепції соціального бізнесу. Суть такої ініціативи полягає в тому, щоб здача в розмірі до одної гривні під час купівлі товарів і послуг за згодою покупця автоматично перераховувалася на соціальний рахунок торгівельної мережі, а з накопичених коштів працівники супермаркету формували б продуктові набори для малозабезпечених пенсіонерів. Щодо комерційних банків, то в перелік категорій кешбеку доцільно також внести категорію «соціальна допомога малозабезпеченим пенсіонерам». Така ініціатива, на наш погляд, допоможе малозабезпеченим пенсіонерам один-два рази на місяць отримувати невеликий, але корисний продуктовий набір від торгівельних мереж, банків та інших підприємств, які розвивають концепцію соціально орієнтованого бізнесу.

Важливим кроком до збільшення рівня соціального забезпечення пенсіонерів України після закінчення війни є проведення пенсійної реформи, адже однією із слабких сторін пенсійної системи України є дія принципу солідарності поколінь і солідарності пенсіонерів за категоріями, що в умовах демографічної кризи спричиненої постарінням населенням, швидким зростанням чисельності мігрантів внаслідок війни (за даними агентства Reuters, близько 9 млн українців покинуло країну від початку повномасштабної війни [20]) а також із зростанням безробіття не дозволяє збалансувати надходження єдиного соціального внеску від працюючого населення

до Пенсійного фонду для забезпечення осіб похилого віку.

Вирішення проблем солідарної системи пенсійного забезпечення в Україні можливе за умови впровадження другого рівня пенсійної системи – накопичувальної системи пенсійного забезпечення, яка передбачає сплату внесків працюючим до накопичувального фонду і після виходу на пенсію отримати разову допомогу або щомісячні виплати. Накопичувальна система пенсійного страхування повинна збалансувати доходи і видатки Пенсійного фонду та збільшити розміри пенсійних виплат. Однак, через затягування прийняття управлінських рішень і через наявність певних ризиків впровадження другого рівня пенсійної системи не було здійснено. Натомість в Україні було реалізовано, так звану, параметричну пенсійну реформу, яка стосувалася збільшення страхового стажу, підвищення пенсійного віку та скасування деяких особливих умов виходу на пенсію, в основному за вислугою років [9, с. 270-275].

Варто зазначити, що для запровадження другого рівня пенсійної системи – обов'язкової накопичувальної системи в майбутньому недостатньо створення накопичувального фонду, а необхідно створити умови для забезпечення збереження вартості пенсійних внесків і гарантій щодо їх виплати після виходу на пенсію.

На наш погляд, гарантія збереження вартості пенсійних внесків може бути реалізована у випадку інвестування частини коштів накопичувального фонду у казначейські цінні папери США за прикладом збереження офіційних резервних активів Національним банком України, а іншої частини в державні інвестиційні проекти в сфері прибуткових галузей економіки: ІТ-технології та авіабудування. Тобто пропонується кожен до накопичувального фонду конвертувати в долари США або євро та розміщувати його у фактично безризикові цінні папери США, що дасть змогу зберегти реальну вартість пенсійних накопичень не залежно від рівня девальвації національної валюти та інфляції в Україні.

Висновки. Таким чином, підсумовуючи вище викладене, можемо зробити висновок про те, що внаслідок війни з Російською Федерацією, яка призвела до економічної та міграційної кризи в Україні, які негативно позначилися на рівні соціального забезпечення українських пенсіонерів. Зокрема, внаслідок девальвації національної валюти та інфляції реальна вартість пенсійного забезпечення знизилася, в результаті чого близько 80% українських пенсіонерів перебувають за межею бідності, а близько 4,4 млн пенсіонерів витрачають весь розмір пенсії на купівлю продуктів харчування, що робить ситуацію із соціальним забезпеченням пенсіонерів катастрофічною. Для вирішення проблем щодо підвищення рівня соціального забезпечення пенсіонерів України в умовах воєнного стану в статті запропоновано розширити співпрацю з міжнародними гуманітарними організаціями, а саме внести до переліку осіб, які потребують гуманітарної допомоги пенсіонерів, що отримують пенсію в розмірі до 2000 гривень та одиноких пенсіонерів, які отримають пенсію в розмірі до 3000 гривень. Також запропоновано активно використовувати волонтерський рух для формування продуктових наборів для малозабезпечених пенсіонерів. Запропоновано використовувати можливості великих торгівельних мереж та банків для спрямування заходів в розмірі до однієї гривні та кешбек на формування продуктових наборів для малозабезпечених пенсіонерів. Окрім цього, обґрунтовано необхідність проведення пенсійної реформи після закінчення воєнного стану з метою запровадження другого рівня пенсійної системи, який передбачає добровільне накопичення коштів працівниками. Поряд з цим запропоновано варіанти збереження реальної вартості накопичених коштів.

Перспективним дослідженням проблематики соціального забезпечення пенсіонерів є вивчення ефективності роботи соціальних працівників та соціальних служб України, а також вивчення позитивного досвіду соціальних ініціатив об'єднаних територіальних громад та міжнародного досвіду в цій сфері.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Завора Т. М. Оцінювання ефективності системи пенсійного забезпечення України. *Економіка і регіон*. 2015. № 2. С. 58-65.
2. Качула, С. В. Формування інституту пенсійного страхування у системі соціального забезпечення України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету : серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. Ужгород : Гельветика, 2018. Вип. 20. Ч. 2. С. 20-24.
3. Когатько, Ю., Полякова, С. Якість життя пенсіонерів: поселенський аспект. *Економіка та суспільство*. 2022. №40. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-10>.
4. Мешканці Приютівської ОТГ можуть отримати продуктову допомогу, 2020. URL: <https://pryutivka-community.gov.ua/news/1587541830/>.
5. Мигович І.І., Попович Г.М. Інституціоналізація соціального забезпечення як галузі знань. *Магістеріум: збірник. Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія»*. К.: Академія, 2008. Вип. 32: Соціальна робота і охорона здоров'я. С. 68-73.
6. Мохова Ю. Л., Писаренко Н. О. Стан та перспективи розвитку системи пенсійного забезпечення в Україні. *Молодий вчений*. 2018. № 1(1). С. 468-472. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_1%281%29__111
7. Новий споживчий кошик: мінімальний набір ліків і медичних виробів обійдеться українцям у 560 грн. URL: <https://www.apteka.ua/article/391033>.
8. Олексюк Н. С. Соціальне забезпечення особи як необхідна умова ефективності її соціальної реабілітації. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2017. № 1(1). С. 97-104.
9. Пищуліна О., Коваль О., Бурлай Т. Фінансові, соціальні та правові аспекти пенсійної реформи в Україні. світовий досвід та українські реалії. Центр Разумкова. Видавництво «Заповіт». 2017. 456 с.
10. Під час карантину пенсіонери та малозабезпечені мешканці Щербанівської ОТГ отримали продуктові набори від сільської ради. 2020. URL: <https://poltava.to/project/6096/>.
11. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги підтриманого проживання осіб похилого віку та осіб з інвалідністю: наказ Мінсоцполітики України №956 від 07.06.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0806-17#Text>.
12. Про заходи щодо законодавчого реформування пенсійної системи: закон України № 3668-VI від 8 липня 2011 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3668-17#Text>.
13. Продуктові набори на підтримку наших громад 2022. URL: <https://spgr.org.ua/pl/portfolio-items/produktovi-nabory-vid-hromad-dlia-hromad/>.
14. Рябошапка О. Соціальне забезпечення людей похилого віку: міжнародний досвід. *Ввічливість. Humanitas*, 2022. №1, 168-173. <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.1.24>.
15. Сінцова Л. М. Соціальне забезпечення людей похилого віку в Україні: сучасні реалії. *Публічне право*. 2017. № 1. С. 191-197.
16. Словник української мови: в 11 томах. Том 9, 1978. Стор. 476. URL: <http://sum.in.ua/s/socialjnyj>.
17. Соціальний захист. 2022. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
18. Спеціалізований портал бронювання ліків Tabletki.ua. 2022. URL: <https://tabletki.ua/uk>.
19. Юрків Ю. Безумовний базовий дохід після війни в Україні: чи доцільно? *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/05/5/686659/>.
20. Over 9 million border crossings registered from Ukraine. 2022. URL: <https://www.reuters.com/world/europe/over-9-million-border-crossings-registered-ukraine-un-agency-2022-07-13>.
21. The development impact of the war in Ukraine. Initial projections. United Nations development programme. 2022. URL: <https://www.undp.org/publications/development-impact-war-ukraine-initial-projections>.

REFERENCES

1. Zavora, T. M. (2015). Otsiniuvannia efektyvnosti systemy pensiinoho zabezpechennia Ukrainy. *Ekonimika i rehion*, 2, 58-65. [in Ukrainian].
2. Kachula, S. V. (2018). Formuvannia instytutu pensiinoho strakhuvannia u systemi sotsialnoho zabezpechennia Ukrainy. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu : seriia: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*. Uzhhorod: Helvetyka, 20(2), 20-24. [in Ukrainian].
3. Kohatko, Yu. & Poliakova, S. (2022). Yakist zhyttia pensioneriv: poselenskyi aspekt. *Ekonimika ta suspilstvo*, 40. Retrieved from: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-40-10>.
4. Meshkantsi Pryutivskoi OTH mozhut otrymaty produktovu dopomohu. (2020). Retrieved from: <https://pryutivka-community.gov.ua/news/1587541830/>.

5. Myhovych, I. I. & Popovych, H. M. (2008). Instytutsionalizatsiia sotsialnoho zabezpechennia yak haluzi znan. *Mahisterium: zbirnyk. Nats. un-t «Kyievo-Mohylianska akademiia»*, 32, 68-73.
6. Mokhova, Yu. L. & Pysarenko, N. O. (2018). Stan ta perspektyvy rozvytku systemy pensiinoho zabezpechennia v Ukraini. *Molodyi vcheny*, 1(1), 468-472. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_1%281%29__111.
7. *Novyi spozhyvchyi koshyk: minimalnyi nabir likiv i medychnykh vyrobiv obiidetsia ukrainsiam u 560 hrn.* (2016). Retrieved from: <https://www.apteka.ua/article/391033>.
8. Oleksiuk, N. S. (2017). Sotsialne zabezpechennia osoby yak neobkhidna umova efektyvnosti yii sotsialnoi reabilitatsii. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedagogichni nauky*, 1(1), 97-104.
9. Pyschulina, O., Koval, O. & Burlai, T. (2017). Finansovi, sotsialni ta pravovi aspekty pensiinoi reformy v Ukraini. *svitovyi dosvid ta ukrainski realii. Tsentrazumkova. Vydavnytstvo «Zapovit»*.
10. Pid chas karantynu pensionery ta malozabezpecheni meshkantsi Shcherbanivskoi OTH otrymaly produktovi nabory vid silskoi rady. (2020). Retrieved from: <https://poltava.to/project/6096/>.
11. Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu sotsialnoi posluhy pidtrymano prozhyvannia osib pokhlyho viku ta osib z invalidnistiu: nakaz Minsotspolityky Ukrainy №956 vid 07.06.2017. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0806-17#Text>
12. Pro zakhody shchodo zakonodavchoho reformuvannia pensiinoi systemy: zakon Ukrainy № 3668-VI vid 8 lypnia 2011 roku. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3668-17#Text>.
13. Produktovi nabory na pidtryмку nashykh hromad. (2022). Retrieved from: <https://spgr.org.ua/pl/portfolio-items/produktovi-nabory-vid-hromad-dlia-hromad/>.
14. Riaboshapka, O. (2022). Sotsialne zabezpechennia liudei pokhlyho viku: mizhnarodnyi dosvid. *Vvichlyvist. Humanitas*, 1, 168-173. Retrieved from: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2022.1.24>.
15. Sinova, L. M. (2017). Sotsialne zabezpechennia liudei pokhlyho viku v Ukraini: suchasni realii. *Publichne pravo*, 1, 191-197.
16. Slovnuk ukrainskoi movy: v 11 tomakh. Tom 9, (1978). Retrieved from: <http://sum.in.ua/s/socialnyj>.
17. Sotsialnyi zakhyst (2022). Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. Retrieved from: <https://www.ukrstat.gov.ua/>
18. Spetsializovanyi portal broniuвання likiv Tabletki.ua. (2022). Retrieved from: <https://tabletki.ua/uk>.
19. Iurkiv, Yu. (n.d.). Bezumovnyi bazovyi dokhid pislia viiny v Ukraini: chy dotsilno? *Ekonomichna pravda*. Retrieved from: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/05/5/686659/>.
20. Over 9 million border crossings registered from Ukraine. (2022). Retrieved from: <https://www.reuters.com/world/europe/over-9-million-border-crossings-registered-ukraine-un-agency-2022-07-13/>
21. The development impact of the war in Ukraine. Initial projections. United Nations development programme. (2022). Retrieved from: <https://www.undp.org/publications/development-impact-war-ukraine-initial-projections>.

Iryna Zavadska, candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Department of Social Work, Psychology and Socio-Cultural Activity named after T. Sosnovska, NRZVO "Kamyants-Podilskyi State Institute", Ukraine

Oksana Palylyulko, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Department of Social Work, Psychology and Socio-Cultural Activity named after T. Sosnovska, NRZVO "Kamyants-Podilskyi State Institute", Ukraine

SOCIAL SECURITY FOR PENSIONERS IN CONDITIONS MARTIAL LAW IN UKRAINE

Abstract

Introduction. The social security of Ukrainian pensioners due to permanent crises and the solidarity pension system was not at a high enough level, however, with the beginning of the full-scale aggression of the Russian Federation against Ukraine, the material support of people of retirement age has decreased to the level of the poverty line, which poses quite serious risks for ensuring elementary living conditions persons of retirement age. Therefore, considering the state of war in the country, the issue of social security for pensioners is extremely relevant for Ukraine and requires a scientific solution.

Goal. Study of the problems of social security of pensioners of Ukraine in the conditions of martial law and formation of proposals to increase its quality characteristics and material level.

Method (methodology). Abstract-logical and empirical methods of scientific research were used in the article to generalize the essence of the main theoretical concepts; methods of analysis and synthesis and methods of comparison for calculating the minimum level of economic well-being of a pensioner; methods of abstraction and generalization to justify research conclusions.

The results. The article proves that the level of social security of pensioners as a result of the war with the Russian Federation and the devaluation of the national currency provoked by it has significantly decreased and about 8.7 million pensioners have fallen beyond the poverty line. It is substantiated that 5,400 hryvnias are needed to ensure the basic social needs of pensioners, in particular, the purchase of a minimum set of food and medicine and the payment of utilities. In order to increase the level of social security of pensioners of Ukraine in the conditions of martial law, it is proposed to expand cooperation with international humanitarian organizations, to introduce mandatory public works in the form of assistance to pensioners for persons who are registered in employment centers, to use remittances in the amount of up to one hryvnia in retail chains and cashback

in commercial banks to pay for food packages for low-income pensioners. After the end of martial law, it is proposed to carry out a pension reform in Ukraine and introduce a mechanism for preserving the value of voluntary deductions to the savings fund.

Keywords: social security; pension provision; consumer basket; pension reform; social services; poverty line; minimum economic well-being.

Cite as: Zavadska, I., & Palylyulko, O. (2022). Social security for pensioners in conditions martial law in Ukraine. *Economic analysis*, 32 (3), 111-122. DOI: 10.35774/econa2022.03. 111